

Regarding ekphrastic descriptions it is characterized by duality: 1) in the process of reproduction of real images the intention of this description to the most accurate and detailed reproduction is being demonstrated; 2) as a representation of an existing artistic integrity ekphrastic description gets additional symbolic meaning, and then creates new images and meanings.

According to researchers of Henry James' fiction (E. Dushinina, N. Goddess), the visual arts played a leading and most significant role in his artistic practice, due to the subjective (biographical) conditions and objective ones – historical, social and technological.

The title of the novel «The Portrait of a Lady» demonstrates the «figurative-representational» dominant. It should be noted that the term «portrait» includes not only a reflection of the character's appearance, but also in a broader sense it helps to represent the «nature» of the character, we could say that it “depicts” the appearance and therefore the inner world of the hero.

The ekphrastic descriptions are used in the representations of the appearance of Isabel Archer and other characters. Her verbalized portrait is reminiscent to the reproduction of a work of pictorial art by means of literature. Traveling around Europe which new for her, Isabella Archer considering the works of fine art, is trying to understand the essence of the Old World culture: she estimates, enjoys and tries to understand paintings from Tachits in Gardencourt, visiting art galleries in Florence, Rome, London. Narrative of the novel is filled with descriptions of works of art in comparison with the characters. Thus the features of heroine's perception of others and even events are explicated.

So the ekphrastic descriptions become the part of the reality, but additionally they get the psychological effect and help in uncovering the most significant features of the moral, spiritual and psychological states of the characters.

In conclusion it is defined that a pictorial ekphrasis plays special genre forming, plot-forming and characterizing role in the novel.

Key words: ekphrasis, ekphrase, intermediality, painting, verbalization.

УДК: 82.091:7.041:82.0 – 9

Олександра НІКОЛОВА

ПРОВІДНІ ОРІЄНТИРИ ПОРІВНЯЛЬНИХ СТУДІЙ ТИПОЛОГІЇ ПСЕВДОМОРФНИХ ПЕРСОНАЖІВ

Стаття присвячена визначенню основних теоретико-методологічних принципів досліджень типології псевдоморфних персонажів. Виділяються

основні критерії укладення такої класифікації. Вказується на необхідність поєднання структурно-семіотичного, типологічного підходів із надбаннями архетипної критики.

Ключові слова: типологія, псевдоморфні персонажі, бінарні антиномії, архетип.

Невідповідність істинного та видимо-рецептивного – одна з «вічних» тем у художньої творчості багатьох народів. Розгляд цього матеріалу доцільно здійснювати на різних рівнях – від детермінант та загальних тенденцій функціонування до специфіки образно-мотивної реалізації в межах певних національно-жанрових традицій. Детальний аналіз останнього аспекту, в свою чергу, відкриває перспективи досліджень окремих різновидів персонажів, спільною визначальною ознакою яких є псевдоморфність (від давньогрец. «псевдо» – «обман», «вигадка», «помилка» та «морфе» – «форма»), тобто тимчасова «несправжність», створена внаслідок порушення відповідності між їхньою сутністю та її вираженням: вони видають себе за інших/сприймаються як такі.

Розвиток наукової думки, спрямованої на осмислення питання про псевдоморфних персонажів (псевдів) у літературі відбувається несистемно і характеризується лише спорадичною появою розробок окремих складових теми. При цьому основна увага приділяється нарративним кліше (мотивам та сюжетам) із удаваннями, перевдяганнями, метаморфозами, невпізнаннями, ситуативною невідповідністю тощо. Натомість, поодинокими є спроби виокремлення варіантів відповідних персонажів.

Аналіз існуючих надбань дозволяє умовно об'єднати в одну групу дослідження, матеріали яких прямо або опосередковано проливають світло на питання щодо сутності та походження деяких псевдів.

В першому випадку йдеться про ідеї співвідносності феномена із загальнолюдськими уявленнями про взаємозв'язок/взаємоперехід бінарно-антиномічних категорій світосприйняття («життя – смерть», «верх – низ», «свій – чужий» тощо) та обрядово-ритульними рольовими інверсіями, які їх відображають.

Так, зокрема, псевдоморфні ампула архаїчної драматургії ритуального генезису диференціює ще відомий англійський

«ритуаліст» Ф. М. Корнфорд («Походження Аттичної комедії»). Від роздумів над відповідною природою «the Impostor» (самозванця) [6, с. 132], вчений переходить до розмежування протилежних типів – «the Eiron and the Alazon» [6, с. 137]: якщо другий удає з себе за кращого, ніж він є насправді, то перший – приховує власні позитивні якості.

Особливу увагу окремим наративам із формально-змістовними симулятивними й рецептивними невідповідностями в широкому – ритуально-міфологічному та літературному – контекстах приділяє О. Фрейденберг («Міф та література давнини», «Походження пародії», «Поетика сюжету та жанру» тощо): вона демонструє їх подібність («они представляють собою один и тот же образ» [15, с. 34]), детерміновану реалізованими в давніх обрядах уявленнями «о проходженні фази смерті, ведущей к обновлению» [14, с. 216].

Неабияке значення для розуміння природи псевдоморфності має теорія карнавалу М. Бахтіна, яка підказує ідею її інтерпретації з позицій карнавальної «логіки зворотності» [1, с. 4] – віддзеркалення іманентної архаїчному світогляду циклічної єдності життя й смерті. Науковець розглядає функціонування прийомів карнавальної поетики в літературі різних часів і напрямів, форм її жанрового вираження, звертає увагу на значення карнавальних мотивів (зокрема, «временной перемены платья» [3, с. 256] «перевдягань та містифікацій» [2, с. 143]).

Важливим етапом на шляху осмислення ролі карнавалізації (близького цій стихії юродства) як потенційного джерела окремих різновидів псевдоморфності в давньоруській культурі є колективна праця «Сміх у давній Русі» [8].

Цінні спостереження та висновки містять студії Є. Мелетинського («Про літературні архетипи», «Вступ до історичної поетики епосу та роману», «Герой чарівної казки» тощо), який, синтезуючи ідеї попередників ритуалістичної та символіко-семіотичної орієнтації із положеннями архетипної міфокритики, аналізує різні варіанти мотивів і сюжетів, засновані на псевдоморфних невідповідностях, що створюють ілюзію сприйняття: вчений наголошує на їх міфо-ритуальному та фольклорному (казково-легендарному) генезисі. Окрему увагу він приділяє традиційній формулі «підміни справжнього несправжнім»

– «qui pro quo», широко представлений у комедіях (наприклад, Плавта), «прикладках» (examples), новелах і казках [10].

Таким чином, урахування досвіду науковців-попередників дозволяє зорієнтуватися в провідних напрямках осмислення характеру обраного нами для розгляду явища, частково – методології його аналізу. Окрім того, все вище зазначене дає змогу остаточно переконатися у відсутності плідних спроб створення та цілісного осмислення питання типології псевдоморфних персонажів з позицій компаративістики, детермінованої, значною мірою, проблемою теоретичного узагальнення цього матеріалу.

Мета статті – визначити провідні орієнтири порівняльних студій типології псевдоморфних персонажів

Враховуючи усе багатство матеріалу, з одного боку, очевидною є проблема його систематизації (типологічної класифікації), здійсненої лише на основі надбань порівняльно-літературних розвідок у межах чималого культурно-літературного контексту, в планах синхронії та діахронії.

В той же час, можливість створення такої типології свідчить на користь визнання традиційності та універсальності досліджуваного явища – надійних запорук перспективності застосування для його вивчення компаративного аналізу.

Враховуючи обов'язковий для будь-якої типологічної класифікації принцип систематизації складових через виділення структурно-опозиційних ознак, об'єднання/розмежування псевдів доцільно здійснювати на основі співвіднесеності їхньої сутності та її формального вираження/сприйняття із асоціативним дериватами бінарних антиномій: ієрархічної пари «верх – низ» (в різних аспектах – соціальної статусності, гендерної ролі, системи морально-інтелектуальних цінностей та ін.) та симетричного протиставлення «свого – чужого»: на рівнях антропності (від. давньогрец. «anthrōpos» – «людина»), вітальності (від. лат. «vitalis» – «життєвий, прижиттєвий»), родинно-етнічної приналежності тощо.

Запропонований нами принцип типологічної систематизації, відображає співвіднесеність псевдоморфних персонажів із загальнолюдськими категоріями свідомості, демонструє факти типологічної подібності, заснованої на бінаризмі мислення.

Враховуючи вище зазначене, слід визнати, що сутність основного предмету нашого розгляду потребує залучення та правильного спрямування, в першу чергу, типологічного підходу компаративістики.

Типологічний метод, починаючи з 50-х рр. ХХ ст. (умовно – від «революційного» виступу Р. Веллека та доповідей його прибічників на II Конгресі Міжнародної асоціації порівняльного літературознавства [12, 112-195]), і до сьогоднішнього дня активно використовується вченими, його результативність доведена численними публікаціями, а шляхи становлення й популяризації презентовані не в одному науковому виданні, переповідати зміст яких зайвий раз немає сенсу.

При всьому багатстві спроб осмислення виникнення типологічних подібностей більшість гіпотез пов'язана із визнанням вирішальної ролі двох основних факторів – історичного та психологічного. В одному випадку мова йде про детермінованість подібних явищ у мистецтві різних народів формуванням подібних ж обставин їх суспільного буття та ознак колективної свідомості в процесі соціо-культурного розвитку. В іншому – існування надіндивідуальних та позачасових психологічних категорій, загальнолюдської подібності мислення та уявлень.

В історії формування уявлень про причини типологічних подібностей історико-культурний («наявність спільних соціоісторичних умов» [12, с. 264] та психологічний (загальні засади світосприйняття) фактори не завжди визнаються взаємодоповнюючими: певну обмеженість в розумінні природи вказаного феномену демонструють, з одного боку, представники так званого «позитивістського літературознавства», а з іншого – архетипної критики та структурно-семіотичного методу. В першому випадку культивується детермінізм, в другому – ігнорується роль соціального чинника.

Визнання історичної обумовленості типологічних подібностей характерне для праць В. Жирмунського («Епічна творчість слов'янських народів і проблеми порівняльного вивчення епосу»), І. Неупокоевої («Історія всесвітньої літератури: Проблеми системного та порівняльного аналізу», «Деякі питання вивчення взаємозв'язків та взаємодії національних літератур»), М.

Храпченко («Творчая індивідуальність письменника та розвиток літератури»).

Останній хоча й визнає перспективність використання для дослідження типологічних збігів структуралістської методології (в широкому розумінні цього поняття), все ж вказує на необхідність її поєднання з культурно-історичним підходом.

Розробки, здійснені М. Храпченко, мають неабияку цінність, оскільки надають інформацію, значущу для визначення основних принципів укладення типологічних класифікацій. Вчений стверджує необхідність «раскрытия тех принципов и начал, которые позволяют говорить об известной литературно-эстетической общности, о принадлежности данного явления к определенному типу, роду. Принадлежность эта нередко обнаруживается и тогда, когда литературные факты не находятся в непосредственной связи между собой» [16, с. 263].

Вказуючи на перспективність типологічних студій в діахронічному та наднаціональному аспектах [16, с. 265], М. Храпченко наголошує на потребі урахування «особенностей структурного характера» [16, с. 272] та «общности мировоззренческих позиций» [16, с. 265], розгляду структурних феноменів в суспільно-історичному плані [16, с. 275], затверджуючи тим самим «соціо-структурний» [16, с. 275] принцип типологічних досліджень.

На наш погляд, саме таке органічне поєднання методології структуралізму, з одного боку, та «типологічно орієнтованого» детермінізму, з іншого, є перспективним для дослідження псевдоморфних персонажів в компаративному аспекті, оскільки дозволяє уникнути спрощеного розуміння природи цього явища: не лише створити його класифікацію, але й показати специфіку трансформації її складових в конкретному історико-національному контексті, продемонструвавши, таким чином, типологічні подібності не тільки загальнолюдського, а й соціо-культурного генезису.

У протилежному напрямку розвиваються західноєвропейська та американсько-канадська компаративістика, більшість представників якої намагаються подолати перепони історико-соціального детермінізму та інтерпретувати типологічні подібності

з позиції заперечення визначального впливу на їх виникнення зовнішніх факторів.

Вагому роль у формуванні розуміння надіндивідуальної природи подібностей літературних феноменів відіграє архетипна критика, представники якої пропонують власні пояснення змістовно-формальних аналогій в контексті численних художніх творів.

В першу чергу, мова йде, звичайно ж, про психоаналіз К. Юнга, ідеї якого згодом починають активно використовуватися в царині компаративістики. Сам швейцарський психіатр у своїй праці «Про відношення аналітичної психології до поетико-художньої творчості» виділяє два прояви творчого процесу – усвідомлений, цілеспрямований та неусвідомлений. При цьому в другому випадку орієнтиром є «сверхличностное, настолько же выступающее за силовое поле сознательно вложенного в него понимания, насколько авторское сознание отстранено от саморазвития произведения» [17]. Скарбниця колективного несвідомого містить архетипи (праобрази, «повторяющаяся на протяжении истории везде, где свободно действует творческая фантазия» [17], психичні відбитки «бесчисленных переживаний одного и того же типа» [17]), які «проявляются лишь в творчески оформленном материале в качестве регулирующих принципов его формирования» [17], породжуючи тим самим типологічні подібності в різноманітних формах їхніх проявів.

Теорія К. Г. Юнга має також важливе значення з точки зору пояснення можливих причин типологічних подібностей псевдоморфних персонажів: її ідеї дозволяють зробити припущення щодо співвідносності відповідного узагальненого типу із архетипом Тіні та фігурою трікстера – міфологічного крутія, схильного до численних обманних метаморфоз, покликаного об'єднувати протилежні світи та руйнувати усталений порядок.

Так, зокрема, у своїй праці «Психологія образу трікстера» К. Г. Юнг виділяє заснований на формальній невідповідності («трансформация незначимого в значимое» [18]) і внутрішньому психічному досвіді людини зв'язок між міфами про трікстера з одного боку, та сатурналіями, «средневековым карнавалом европейской церкви, с его перестановкой иерархического порядка» [18] – з іншого. За Юнгом трікстер – «коллективный образ Тени,

сумма всех низших черт характера людей» [18]. «Мы уверены, что в карнавальных и им подобных обычаях мы находим пережитки коллективного образа Тени, которая доказывает, что личная Тень частично коренится в коллективной фигуре сознания. Эта коллективная фигура постепенно разрушается под воздействием цивилизации, оставляя в фольклоре следы, которые трудно распознать» [18].

Таким чином, вчений вбачає подібність культурних феноменів, пов'язаних із удаваннями, категоріальною інверсією, формально-сутнісною невідповідністю, яку намагається тлумачити в світлі власної концепції: його думка щодо відповідності сатурналії, карнавалів та архетипу Тіні/Трікстера – одна з версій пояснення надіндивідуальної природи псевдоморфізу.

На ґрунті ідей психоаналізу, визнаючи існування єдиної архетипної основи мистецтва, створює свої праці ціла низка вчених, студії яких мають неабияке значення для розвитку міфокритики та типологічного вектору компаративістики, орієнтованого не на історичний, а на наднаціональний фактор подібності: Г. Мюррей («Гамлет та Орест»), М. Бодкін («Архетипи в поезії»), Н. Фрай («Анатомія критики», «Великий код: Біблія і література», «Міф і метафора», «Міф і література»), Дж. Кемпбел («Герой з тисячею облич»), М. Еліаде («Міф про вічне повернення»), Г. Башляр («Психоаналіз вогню», «Поетика простору») та ін.

Особливо слід відзначити внесок Н. Фрая, який використовує надбання психоаналізу з метою порівняльного аналізу, започатковуючи таким чином розвиток незаангажованої історично «архетипної компаративістики» [4, с. 155]. Дослідник пропонує доволі широке (порівняно із К. Г. Юнгом) розуміння сутності архетипу, пристосовуючи його до галузі мистецтва. «Під архетипом я розумію літературний символ чи блок символів, які повсякчас використовуються в літературі й у такий спосіб стають загальноприйнятими» [12, с. 245].

Відповідна точка зору відкриває перспективи для широких типологічних співставлень явищ, належних різним епохам та національним традиціям, що, як у випадку із псевдоморфними персонажами, мають спільну образну основу. «Ідеться вже не про впливи з того чи того боку, а про її розвиток у силовому полі

регіонального чи європейського літературного процесу, який має в основі спільні естетико-художні моделі й архетипні структури, про її задіяність у цьому процесі на рівнях тематики й поетики, про її співучасть у розробці спільних або подібних проблемно-тематичних комплексів і художніх парадигм, про моменти спільності й національної своєрідності в її русі та її явищах» [12, с. 20].

Думку про існування певного психологічного підґрунтя типологічних збігів у контексті загальнолюдської культури підказують також праці прибічників структурно-семіотичного аналізу. Мова йде про стереотипність загальнолюдського мислення («представление о бессознательном характере структуры» [13, с. 10]), диференційованого на рівні системно повторюваних символічних кодів і знаків. «С точки зрения семиотики культура представляет собой коллективный интеллект и коллективную память, т.е. надиндивидуальный механизм хранения и передачи некоторых сообщений (текстов) и выработки новых. В этом смысле пространство культуры может быть определено как пространство некоторой общей памяти, т.е. пространство, в пределах которого некоторые общие тексты могут сохраняться и быть актуализированными» [9, с. 200].

Члени Празького лінгвістичного гуртка, а слідом за ними французькі дослідники затверджують концептуально значуще для створення типології псевдоморфних персонажів поняття бінарних опозицій як універсальних форм вираження категорій надіндивідуальної ментальності. К. Леві-Стросс, з ім'ям якого навіть пов'язують цілий напрямок міфокритики, диференціює в міфах сталі елементи (парні антиномії [7, с. 145-148]), функціонування яких свідчить на користь існування певних схематичних моделей надіндивідуальних уявлень. Їхній прояв спостерігається також у творах фольклору та літератури. Концепції універсального бінарізму організує «структуралистское бессознательное» [13, с. 15] як «формообразующий механизм, порождающий все продукты социально-символической деятельности человека» [13, с. 16].

На доцільність типологічного розгляду віддалених варіантів одних структурних функцій, завдяки чому легше визначаються інваріантні – типологічні – закономірності, звертає увагу Ю.

Лотман. Науковець визнає існування «типологических форм схождения и диалогов культур» [9, с. 124] – унікальних і, водночас, знакових феноменів: «типологические модели повторяются, никогда не повторяясь, т.е. повторяются лишь на определенном уровне абстракции» [9, с. 124].

Отже, як цілком слушно зазначає І. Папуша, «структуралістська поетика уже за самими своїми засадами є порівняльно-теоретичною» [11, с. 6]. А тому цілком очікуваним та правомірним є використання методологічного та термінологічного інструментарію структуралізму (бінарні опозиції, інваріант та варіант, парадигма тощо) в галузі компаративних досліджень в цілому та псевдоморфних персонажів зокрема.

Проблема створення типології персонажів (на матеріалі фольклорної чарівної казки, а згодом – літератури) є особливо актуальною саме для прибічників структурно-семіотичного методу, які за допомогою спроб систематизації відповідного матеріалу намагаються продемонструвати існування єдиних механізмів текстового аналізу.

Загальновизнаним «піонером» у цій галузі є, безумовно, В. Пропп, якому належить заслуга класифікації казкових діячів у відповідності до їх функціонального призначення. При цьому, поруч із «шукачем», «антагоністом», «дарувальником» тощо, дослідник окремо виділяє окремих тип псевда – «псевдогероя», який, будучи боягузом, видає себе за хороброго переможця та створює повторну перешкоду для шукача.

А Р. Барт виокремлює загальну тенденцію, характерну для структуралістських пошуків у цьому напрямку: «избавившись от подчиненной по отношению к сюжетному действию роли, персонажи стали воплощать психологическую субстанцию; в этом отношении они поддавались классификации; наиболее ярким ее примером может служить список «амплуа» в буржуазном театре (кокетка, благородный отец и т. п.). С первых же своих шагов структурный анализ проявил величайшую неприязнь к психологической трактовке персонажей – даже в тех случаях, когда такая трактовка позволяла их классифицировать... Аналитики-структуралисты весьма озабочены тем, чтобы избежать определения персонажа в психологических терминах, и потому до настоящего времени пытались определить его (выдвигая на этот

счет различные гипотезы) не как некое «существо», но как «участника» действия» [13, с. 217].

Саме в такому аспекті, на підставі не стільки внутрішньо-характерологічного, скільки формально-функціонального критерію, доцільно розмежовувати персонажів-псевдів.

Також Барт пропонує алгоритм структурно-семіотичного текстуального аналізу, відповідно до якого спочатку необхідно створити «предварительную модель описания» [13, с. 198] (у нашому випадку – типологію варіантів псевдоморфних образів), а потім «двигаться от нее вниз к конкретным разновидностям повествовательных текстов, которые частично реализуют эту модель, а частично отклоняются от нее; лишь в плане этих совпадений и отклонений, обладая единым инструментом описания, нарратология сможет охватить все множество этих текстов, их историческое, географическое и культурное разнообразие» [13, с. 198]. Тобто, досліджувати національно-історичну конкретизацію, специфіку творчого використання типологічних варіантів псевдів на матеріалі творчості письменників різних часів і народів з позицій компаративістики.

Структуралістський підхід допомагає також декодувати знакові тестові наративи вищого рівня (мотиви із функціонуванням псевдів) та засвідчити їх типологічну подібність, показати, що «архаические структуры мышления в современном сознании утратили содержательность», повністю формалізувалися, ставши несвідомими комплексами, здатними до збагачення новими змістами [9, с. 233].

В цьому плані відбувається своєрідний перегук ідей структуралістів з теорією архетипів вказує Л. Дербіньова. «Здатність сприймати, утримувати і передавати інформацію можлива лише за наявності певного загального коду з єдиним незмінним інваріантним ядром. Таким кодом, вважаємо, є архетип, який реалізовується в різних літературних контекстах як варіативна інваріантність. У зв'язку з цим актуальною є думка структуралістів про культурні універсальні тексти-коди, що походять від одного інваріанта. Вони реалізуються у вигляді варіантів у текстах подальших рівнів. Варіант – це свідоме виявлення в конкретному тексті архетипних підсвідомих схем (інваріантів). Архетип-інваріант, наповнюючись конкретним історичним матеріалом,

виявляє свою свідому форму реалізації, яка й закріплюється в традиції. Тому «вічні» образи, мотиви завжди актуальні, завжди несуть у собі глибинну архаїчну семантику тексту-коду» [5, с. 13].

Отже, використання надбань архетипної критики та структурно-семіотичного напрямку (які не суперечать, а доповнюють один одного) є надзвичайно перспективним для сучасних порівняльно-літературних досліджень, пояснення природи феноменів типологічних подібностей у позачасовому контексті, одним з яскравих проявів яких є псевдоморфність, реалізована на рівні образів та мотивів.

Такий синтез забезпечує цілісний погляд на проблему типології псевдів, що цілком відповідає потребам сучасної мультиконцептуальної компаративістики, орієнтованої на використання надбань теорії літератури у галузі порівняльної типології.

«Схарактеризована зміна загальної парадигми літературної компаративістики спричинила зміну її векторності в системі літературознавчих дисциплін, більшою мірою стимулюючи її рух до теорії літератури. Такий рух, слід сказати, іманентний порівняльній типології, яка оперує переважно не на рівні конкретно-історичних фактів, а на рівні інтенцій і структур літературного процесу, що мають характер його констант або тяжіють до них. Типологічний метод посилив теоретико-узагальнювальні підходи до літератури й літературного процесу і розширив, фактично до необмеженості, діапазон компаративних досліджень» [12, с. 21].

Отже, роль провідних теоретико-методологічних орієнтирів дослідження типології псевдоморфних персонажів мають виконувати праці прибічників соціо-культурного/історико-типологічного вектору, архетипної критики (започаткованої К. Г. Юнгом, трансформованої відповідно потреб компаративістики М. Бодкін, Н. Фраєм, Дж. Кемпбеллом та ін.), структурно-семіотичного аналізу. Надбання архетипної критики, структурно-семіотичних теорій більшою мірою допомагають зрозуміти архаїчно-універсальну природу псевдів, диференціювати їх типологічні інваріанти, обґрунтувати можливість співставлень на міжнародному й позачасовому рівнях, а історико-типологічний підхід – розібратися у причинах особливих сплесків його

популярності та тенденціях національної трансформації, виокремлення конкретних варіантів псевдоморфних персонажів на визначених етапах розвитку порівнюваних літератур (з урахуванням соціального та світоглядно-естетичного чинників).

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бахтин М. М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура Средневековья и Ренессанса / Михаил Бахтин. – М.: Художественная литература, 1990. – 543 с.
2. Бахтин М. Приложение. Рабле и Гоголь: Искусство слова и народная смеховая культура // Творчество Франсуа Рабле и народная культура Средневековья и Ренессанса. – М.: Художественная литература, 1990. – С. 143-146.
3. Бахтин. М. Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет / Михаил Бахтин. – М.: Художественная литература, 1975. – 504 с.
4. Будний В., Ільницький М. Порівняльне літературознавство Підручник. — Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська акаме́дія», 2008. – 430 с.
5. Дербеньова Л. В. Архетипна парадигма в російській реалістичній літературі другої половини XIX століття. 10.01.02. – російська література. Автреф. дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук. Сімферополь, 2008. – 37 с.
6. Cornford F. M. The origin of Attic comedy / F. M. Cornford. – London: EDWARD ARNOLD, 1914 – 252 p.
7. Леви-Стросс К. Структурная антропология: Пер. с фр. / Клод Леви-Стросс. М.: Наука, 1983. – 536 с.
8. Лихачев Д. С., Панченко А. М., Поньрко Н. В. Смех в Древней Руси / Дмитрий Лихачев и др. – Л.: Наука, 1984. – 295с.
9. Лотман. Ю. М. Избранные статьи в 3-х томах / Юрий Лотман. – Таллинн: Александра. Т. 1. – Статьи по семиотике и типологии культуры. – 1992. – 480 с.
10. Мелетинский Е. Историческая поэтика новеллы / Елиазар Мелетинский. – М.: Наука, 1990. – 278 с.
11. Папуша І. До методології літературознавчої компаративістики [Текст] / І. Папуша // Слово і час, 2002. — № 3. — С. 58-67

12. Сучасна літературна компаративістика: стратегії і методи [Текст]: антологія / НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка; ред. Д. Наливайко. – Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. – 488 с.

13. Французская семиотика: От структурализма к постструктурализму/ Пер. с фр. и вступ. ст. Г.К. Косикова. - М.: Издательская группа «Прогресс», 2000. - 536 с, илл.

14. Фрейденберг О. М. Поэтика сюжета и жанра / Ольга Фрейденберг. – М.: Лабиринт, 1997. – 448 с.

15. Фрейденберг О. М. Три сюжета, или семантика одного // Язык и литература. – 1930. – Т. 5. – С. 33–60.

16. Храпченко М. Б. Типологическое изучение литературы // Собрание сочинений в 4-х томах. – Т. 3 – М.: Художественная литература, 1981. – С. 258-295.

17. Юнг К. Г. Об отношении аналитической психологии к поэтико-художественному творчеству // http://www.wanderer.org.ua/book/psy/jung/alh_i_tvorch.html

18. Юнг К. Г. О психологии образа трикстера // Пол Радин. Трикстер. Исследование мифов североамериканских индейцев с комментариями К.Г. Юнга и К.К. Кереньи. – СПб.: Евразия, 1999. – С. 265-286. // http://royallib.com/book/yung_karl/o_psihologii_obraza_trikstera.html

А. НИКОЛОВА

ВЕДУЩИЕ ОРИЕНТИРЫ СРАВНИТЕЛЬНЫХ СТУДИЙ ТИПОЛОГИИ ПСЕВДОМОРФНЫХ ПЕРСОНАЖЕЙ

Статья посвящена определению основных теоретико-методологических принципов исследований типологии псевдоморфных персонажей. Выделяются основные критерии составления такой классификации. Указывается на необходимость сочетания структурно-семиотического, типологического подходов с положениями архетипной критики.

Ключевые слова: типология, псевдоморфные персонажи, бинарные антиномии, архетип.

A. NIKOLOVA

LEADING GUIDELINES OF COMPARATIVE STUDIES TYPOLOGY OF THE PSEUDOMORPHOUS PERSONAGES

The article is devoted to the definition of the main theoretical and methodological principles of research typology of personages. Common defining feature of them is pseudomorphism. It shows the meaning of temporary unreal form which is created as a result of infraction the conformity between their essence and expression. they give themselves for others and perceived as such.

Highlights the main trends of the scientific thoughts development aimed at understanding the issue of pseudomorphic personages (pseudos) in literature. This analysis enables conditionally combined the woks into one group about the nature and origin of some pseudos such as monographs of Cornford, Frejdenberg, Bakhtin, Meletinsky.

It is claimed that systematization (typological classification) of pseudomorphic personages can only be based on the achievements of comparative literary studies within many cultural and literary context, also within plans of synchrony and diachrony. Moreover it is possible in using the theoretical and methodological tools of structuralism and semiotics.

Typological classification of pseudomorphic personages is proposed to realize through the allocation of structural and positional features. Combine and differentiation of varieties based on logical correlation between their essentiality and its formal expression. It can be implemented also through the perception of associative binary derivatives antinomies: hierarchical pair of «top – down» in its different aspects, such as social status, gender roles, system of moral and intellectual values and so on. It appears also in symmetrical opposition own/ alien at the family ethnic levels.

It is recognized that the essence of the main subject of our consideration needs to attract the right direction and, above all, comparative typological approach (its historical, social, and psychological vectors). Some of the most valuable and important researches in this field are the woks of Zhirmunski V., Neupokoyeva I., Hrapchenko M., some other scientific treatise of archetypal criticism (Jung CG, Bodkin M., Fry N., Campbell J., etc.) and semiotic analysis (Lévi-Strauss C., Ivanov V., Lotman U., Propp V., Barthes R., etc.).

Scientific achievements of archetypal criticism, structural and semiotic theories help to understand the archaic and universal nature of pseudos and differentiate their typological invariants. It also helps to prove the possibility of comparisons at the international level and timeless. The historical and typological approaches give the possibility to understand the specific trends of national transformation of pseudos and the reasons of its popularity. It should

be singled out the specific variants of pseudomorphic personages at the certain stages of the comparative literature development, including social, ideological and aesthetic factors.

The author emphasizes that such a synthesis methodology provides a holistic view of the problem of pseudo's typology, which is consistent with the needs of modern conceptual comparative studies focused on the use of literary theory achievements in the field of comparative typology.

УДК 820.161.2(092)

Ірина РУСНАК

**РОЛЬ КУЛЬТУРИ Й МИСТЕЦТВА
В ІСТОРІОГЕНЕЗІ НАЦІЇ
(на матеріалі літературно-критичних праць
Уласа Самчука)**

У статті розглянуто маловідомі літературно-критичні праці Уласа Самчука, проаналізовано роздуми мислителя про культуру як рушійну силу історіогенезу та подальшого ходу історичного процесу, про вплив мистецтва на процеси становлення нації, про літературу як один з факторів духового самовияву нації.

Ключові слова: історіогенез нації, традиціоналізм, «велика література», призначення митця, авангардизм.

Різноманітна за предметом і формами художня і публіцистична діяльність У. Самчука була зумовлена динамікою суспільних процесів, необхідністю всебічно висвітлювати плин і зміни історичної ситуації, а також унікальним талантом митця. З найбільшою мірою аналітичності розмірковував він про ідеологічну й естетичну природу української нації, самоусвідомлення якої могло розвиватися тільки в процесі напруження інтелектуальних сил. Відтак у цій статті основна увага буде зосереджена на естетичних поглядах письменника, оскільки культура і мистецтво, в тому числі й словесне, за його історіософською концепцією, повинні відігравати трансформуючу роль у суспільстві.

За своїми переконаннями У. Самчук був консерватором, котрий орієнтувався на ангажовану національною ідеєю літературу. Україна для письменника залишалася радше духовою, ніж реальною